

Rusya-İran İlişkilerinin Sınırları

Yeni dönemde ABD merkezli Batı hegemonyasına karşı çıkan iki ülke birbirlerine yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. Bununla birlikte daha önce taraflar arasında çatışma alanı olan Kafkasya ve Orta Asya, işbirliği alanına dönüşmeye başlamıştır. Bunda tarafların söz konusu coğrafyada Türkiye'nin önünü kesme noktasındaki çıkar uyuşmasının önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Halit GÜLŞEN

Son yıllarda, özellikle de 2011’de patlak veren Suriye iç savaşından sonra, Rusya-İran ilişkilerinin seyrine bakıldığında, son derece yakın bir işbirliği tablosu karşımıza çıkmaktadır. Ancak konu Suriye özelinden çıkartılıp ilişkilerin tarihsel geçmişi ile birlikte ele alındığında aynı yakınlıktan söz etmek güçtür. İki ülke ilişkilerinde son derece sorunlu dönemler yaşanmıştır. Ancak yakın geçmişte görülen bu yakınlaşmanın oluşturduğu algı, gerçeğin ötesine geçerek iki ülke ilişkilerinin bazı kesimler tarafından “stratejik” olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Ancak ilişkilerin geçmişi bu konuda temkinli davranılması gerektiğini göstermektedir.

Tarihsel Arka Plan

Yarım yüzyıl aşan Rusya-İran ilişkilerinde 20. yüzyıla kadar geçen süre dikkate alındığında tarafların ciddi bir rekabet içinde oldukları görülmektedir. İki ülke arasında 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarında Kafkasya’da yaşanan güç mücadelesi, 19. yüzyılda yerini Orta Asya coğrafyasına bırakmıştır. Tüm bu süreçten galip çıkan taraf ise Rusya olmuştur.

20. yüzyılın büyük bir bölümünün de taraflar arasındaki ilişkiler açısından pek parlak geçtiğini söylemek mümkün değildir. Rusya, 1907’de İngiltere ile yaptığı gizli anlaşma ile İran’ın kuzeyini kontrol altına almayı planlamış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise İran’dan istediği imtiyazları elde edebilmek için bu ülke topraklarında Mahabad Kürt Devleti’nin kurulmasını sağlamıştır. Ancak bu yüzyılın sonlarında meydana gelen İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni konjonktür, ilişkilerin seyrini değiştirmiştir.

SSCB Sonrası Kontrollü Yakınlaşma

Yeni dönemde ABD merkezli Batı hegemonyasına karşı çıkan iki ülke birbirlerine yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. Bununla birlikte daha önce taraflar arasında çatışma alanı olan Kafkasya ve Orta Asya, işbirliği alanına dönüşmeye başlamıştır. Bunda tarafların söz konusu coğrafyada Türkiye’nin önünü kesme noktasındaki çıkar uyuşmasının önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte iki ülke arasındaki en önemli işbirliğinin nükleer enerji ve askerî alanda yaşandığı görülmektedir. Buşehr Nükleer Santrali’nin Rusya tarafından yapılmasıyla yeni yapıtılacak olan iki nükleer santral ihalesinin yeniden

Rusya’ya verilmesi ve S-300 hava savunma sisteminin satışı, bu işbirliğinin temel göstergeleridir. Ancak bu işbirlikleri çok kolay gerçekleşmemiş ve taraflar arasındaki geçmişten gelen güven bunalımının ortadan kalkmasını sağlayamamıştır.

Rusya her zaman için İran’ın Kafkasya ve Orta Asya’ya devrim ihracından endişe etmiştir. Söz konusu coğrafyayı “arka bahçesi” olarak tanımlayan Rusya, İran ya da başka bir aktörün burada nüfuzunu artırmamasını istememektedir. Diğer taraftan Rusya her ne kadar Buşehr Nükleer Santrali’ni tamamlamış olsa da süreç oldukça sancılı geçmiştir; tıpkı S-300 hava savunma sistemlerinin satışında olduğu gibi. Rusya 1995’de inşaatına başladığı santrali ancak 2013’de İran’a teslim edebildi. Hava savunma sisteminin satışı ise 10 yıl sürdü. Bu gecikmenin 2010’da Rusya’nın BMGK’da İran karşıtı tasarıyı onaylamasından kaynaklanmış olması da son derece manidardır.

Batı ile ilişkilerinde İran’ı bir pazarlık unsuru olarak gören Rusya, tek kutuplu dünya sistemine karşı yürüttüğü politikalarda ise İran’ın kendi tarafında konumlandırmaya çalışmaktadır. Nitekim Şanghay İşbirliği Örgütü’nde (ŞİÖ) gözlemci statüsünde bulunan İran’ın tam üye olması yönünde söylemler bulunmaktadır. Bununla birlikte Rusya önderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği ile İran arasında da bir anlaşma yapılabileceği dillendirilmektedir. İran’ı bölgede Türkiye’ye karşı dengeleyici bir aktör olarak da değerlendiren Rusya, bu ülkenin enerji kaynaklarının kendi kontrolü dışında Avrupa’ya ulaşmasının da önüne geçmeye çalışmaktadır.

İran açısından ise belki de Rusya’yı en önemli kılan özellik, sahip olduğu BMGK üyeliğidir. Ancak bunun ilişkilerin geçmiş dönemlere oranla çok daha iyi durumda olduğu bir dönemde, 2010’da, kendi aleyhine kullanıldığını görmek, İran’ın Rusya’ya yönelik “güvensizlik” algısını kırmamasını engelleyen önemli bir unsur olmuştur. Diğer taraftan Rusya’dan elde ettiği nükleer enerji desteği ve silah İran açısından son derece değerlidir. Ancak buradaki zaman-maliyet-risk hesabı da İran açısından son derece dikkatle değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Suriye Sonrası Yeni Dönem

“Arap Baharı” sürecinde patlak veren Suriye krizinin iç savaşa dönüşmesi ve uluslararası bir hal alması, iki ülke ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur.

İki ülkenin çıkarları Suriye rejiminin devrilmemesi noktasında birleşirken, Suriye'den sonra sıranın kendisine geleceğini düşünen İran tüm gücü ile rejimi ayakta tutmaya çalışmıştır. Benzer şekilde Rusya da Akdeniz'e çıkışının kapanacağı endişe ile Suriye'de tüm riskleri alarak sahaya inmiştir.

Suriye'de Rusya İran'ın saha gücüne, İran ise Rusya'nın siyasi gücüne gereksinim duymaktadır. Bu noktada taraflar ortak hareket etmektedir. Ancak Suriye'nin geleceğinin ne olacağı, nasıl bir yönetim ve sistemin hâkim olacağı noktasında Rusya'nın esneklik payı, İran'a göre daha fazla görünmektedir. Suriye'de sahada aktif rol oynayan İran destekli on binlerce Şii milis ve Hizbullah'ın siyasi çözüme dair bir uzlaşmaya varılması halinde bu ülkeyi terk edip etmeyeceği önemli bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır.

İhtilafli Alanlar

İki ülkenin en yakın işbirliği içinde olduğu Suriye krizinde bile geleceğe dair belirsizlikler bulunmaktadır. Taraflar arasında diğer bölgesel ve küresel sorunlar üzerindeki görüş ayrılığı ise çok daha fazladır.

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde (IKBY) düzenlenen referanduma İran tamamen karşı çıkmış ve Bağdat yönetimine verdiği destekle sahadaki durumu tamamen kendi lehine çevirmiştir. Rusya ise bu süreçte Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmasına rağmen bu referandumun Kürt halkının tercih olduğunu ifade etmiştir.

İki ülkenin İsrail politikası tamamen birbirine zıttır. İsrail, İran için en önde gelen güvenlik tehditlerinden biriyken, Rusya açısından önemli bir partner olarak görülmektedir. Bununla birlikte Yemen krizinde de taraflar farklı pozisyonlarda yer almaktadır.

Hazar Denizi'nin hukuksal statüsü taraflar arasındaki bir diğer sorunlu alandır. Rusya, Hazar'ın zemininin "orta çizgi" kuralına göre paylaşılmasını desteklemektedir. İran ise, deniz zemininin beş ülke arasında yüzde yirmişer oranla paylaşılmasını istemektedir. Rusya Hazar'ın uluslararası taşımacılığa açık olmasını ve ortak kullanımını desteklerken, İran deniz yüzeyinin milli sınırlara bölünmesini talep etmektedir.

İran sahip olduğu enerji kaynağına Batı pazarına ulaştırmayı hedeflemektedir. Ancak bu durum Rusya açısından kabul edilebilir değildir. Rusya bölgeden Avrupa'ya taşınacak tüm enerji hatlarını kontrol

Suriye'de Rusya İran'ın saha gücüne, İran ise Rusya'nın siyasi gücüne gereksinim duymaktadır. Bu noktada taraflar ortak hareket etmektedir. Ancak Suriye'nin geleceğinin ne olacağı, nasıl bir yönetim ve sistemin hâkim olacağı noktasında Rusya'nın esneklik payı, İran'a göre daha fazla görünmektedir.

ederek Avrupa'nın enerji alanında kendisine olan bağımlılığının sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Sonuç

Görülmektedir ki iki ülke arasında yapısal temelleri olan bir işbirliği zemininden söz etmek güçtür. Bu nedenle ilişkileri "stratejik, ittifak" gibi derin anlamlar taşıyan sıfatlarla nitelendirmek haddinden fazla anlamlandırmaya yol açacağı gibi "taktiksel" olarak değerlendirmek de yetersiz kalacaktır. Bu nedenle Rusya-İran ilişkilerinin stratejik seviyeye doğru ilerleyen bir sürecin içinden geçtiğini söylemek yanlış olmaz.

Önümüzdeki dönemde meydana gelecek muhtemel gelişmeler ise taraflar arasındaki ilişkinin seviyesinin daha net bir düzleme oturması açısından âdeta bir test niteliğinde olacaktır. Bunların başında ise Suriye krizinin siyasi bir çözüme kavuşturulması noktasında tarafların ortak bir noktada buluşup buluşamayacakları gelmektedir. ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İran'a bir müdahale kararı alması durumunda BMGK'da Rusya'nın takınacağı tavır da İran açısından hayati öneme sahip olacaktır. Tarafların ilişki düzeyini belirleyecek diğer bir konu ise İran'ın ŞİÖ'ne tam üye olup olamayacağıdır. Tüm bunlarla birlikte İran ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında işbirliği girişimleri, bölgede gündemden düşmeyen olası İsrail-İran ya da Suudi Arabistan-İran arasındaki bir çatışma durumunda Rusya'nın alacağı pozisyon da hiç şüphesiz ilişkilerin seviyesinin belirlenmesinde önemli bir veri olarak değerlendirilecektir. ○

Araştırmacı